

նախ քան բուն մեր խնդրին անցնիր, — այն է ցուցանել որ Ազգերի պայ Կանոնը երեւոյաւորօրէն ին մեր «Ազգի» Սոսի» խոնարհ, — եւս իբեման աւելորդ էր, իթէ ուրիշ որեւէ նշան չգտանուէր բառական եր Տայեցեաւոր մ'արմակել այս կանոն նաեւ վրայ, եւ եկեղեցական բարեխաղութեան համար միջակ հմտութեամբ եր տեսնուի անմիջապէս որ ոչ թէ Ազգերի կամ առաջին ցարկան կրնան ըլլալ, այլ անոնց մեծ մասն առ առուեսին ինքիքը զորք պարտ կրնար գրուած ըլլալ: Եւ սակայն մէջիկ Չարքարայի այս պատմութիւնն Չամբանէն ոչ սկսեալ ամենափոքր գրութեանց մէջն իսկ եր գրուած ենք: Չարքարայի եւ իւր ընկերացի իրենց իբրեւ, էական մասն է Տայ եկեղեցւոյ պատմութեան այն երեքգրանկն որ անուպետր լեցնելու, որ եր բաժանէ ի. Գրիգորի Լուսաւորիչէ ձեռք չայոց լիակատար գարէ՛ք առաքելոց ժամանակն եւ ի մասնաւորի Ազգէ՛ն: Օրինակի Տամար Աբել արքայ. Միխէլ արեւոնայի Զայ եկեղեցւոյ ժողովոց պատմութեան առաջին գլուխը եւ գրուէ: Թարգման Առաքելոց նախադասութիւնը իբրեւ «առաջին կանոնագիր Եկեղեցւոյս մերայ, եւ ուր գրուած են» քիչ անչ Տամառտութեամբ՝ Ազգերի կանոնք» իբրեւ Տարաւոր անգրանիկ կանոնը Տայ եկեղեցւոյ: Դասեւ նորադարձ ժամանակներու այս կանոնը առանաւ եր տեսնուի իբրեւ ապացոյց Առաջին գարու Տայ եկեղեցւոյ նաեւ գրուար պատմութեան մը գոյութեան:

ԱԵՐՔԻՆ գրութիւնք ի հարկէ տակի չըլլաւ նա այս մասին Ապրիլեան Հ. Բարսեղ Արք. Եպարսեան Ազմարակեղեցայ գրոց չնմուծեան մէջ խօսելով Ջաջարեան ե. ընդհաց զուգիցի վնայ կը գրէ.՝ «Իսկ Հայ. եկեղեցւոյ Ժողովոյ Հաստիքն մէջ Թաղեան Առաջնորդի վերադարձած 29 Յունուարով Օրէնքդարմանն մի եւս կալ, որուն քորով եւ Ջաջարեան Սինդակաց առաջին եպիսկոպոսեան, զիս Եւր Վայոյթինն յիշատակարարեան . . . Արք. այս Եպարսեայութիւնն պնդեալ կանոններն կը սահմանէ եպիսկոպոսաց, քահանայից եւ Ժողովդեան համար, ուսորի՝ ինչ յնչն անհրաժեշտ, յայտնի եպիսկոպոսցի եւ այդ Ժամանակին Հայ. եկեղեցական Դասակարգութեան կամ նուիրապետութեան մի» եւն։ Եւստ իրապէս եւ սերն յնչն անհրաժեշտ, թիւթով լինելով, վասն զի առ առաւել եւ գարեւ յօգուած կցիտոր անվտերական մ'այսպիսի Ա զարբառ նշտաւորմ մըք ինչ ինչով մէջ որեւէ կէտ չունին։ Բիւր մ'աւոր խօսելով Բուզանդայ մէկ խօսքին մէջ, (— ուր կ'ըստի թէ «Ի Բաղարմային Թաղեան Առաջնորդ եւ նորուն յնիկ եւ ի մարտիրոսութենէն վնայ չէ ի կատարումն վարդապետութեան Բրիգորի».) արդեւ «ի ձեռն այլոց քորեցաւ, —) կը գտնեմք սա գիտողութիւնք։՝ «Թաղեան Թաղեան Առաջնորդի Պատմութիւնն ենեւ զուր» մտորոջ գրաւոր երկաւ յիշորութիւն մի հասած չէ Ժողովապարս ձեռնգրաւ

Զբո, սակայն մեկ փոքրիկ յոռածն Առաօխյոյ՝ Կորն
Զտարեմ ապրիլորն յեռօք քրտա՛ծ Իմ յարտա
ծով Սահմանադրա՛նիսն... Իսկ միւս փոքրիկն ալ
Եկալաւ յիշատակաւորներէ Կանաւս կազմա՛ծի
Եպրիկապոսոսն ոտնաւորն իրենց պատմա՛ծ եամբ
Կանգործ... Կբ Թաւի՛ն երաշխարարն մեզ այն
Երեսն ձկնըկաւոր պատմա՛ծ ետմ զայնք իմե՛ր,

Արդ անշուշտ ոչ դե բանիք ունի այն կարգ-
ծեայք թէ Բուզկապոյց յիշեալ խօսքն իրոյց հա-
նուիւ ըստ երբակացոյթիւնը թէ Արգէթն միշտեւ
Գրիգորի առ Երեմիայանցնոյ պատմութիւն մըն
— մէկ թէ շատ գործեր՝ այն ինքզինէն գուրդ է, —
յիշեալ թէ ծանօթ էր Ե գաղուս։ Միայն թէ
կայսրայի եղբայրացութեան ներքեկ մ'առնուին ին
կընարբաւ Արգէթ Անգմանդաբաւթիւնն, որ շատ ուշ
ծանօթացայած անկուսեալական մըն է, եւ է նկատու-
ղը-նորէն Բր «Վարդ. Առտ.՝ ինտելլեյցի» Այս բանն
Գրիգորէն յիշած էինք յիշեալ գրոց մը մասու-
նախապա՛սան ակնարկին մէկը, այժմ պիտի պարզենք
մանրամասն համեմատութեամբ այն կանոնաց աղ-
կանքներուն։

(ጥቅምት ፩፡)

5. 6. 8.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ՍԵՄԵԿԱՆ ՓԺԽԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԷՋ
Բ.

Արաքսիան փոխառնող թաղեր :

17) Թաւ. (արմ. է) խմբու ամառ, բաժակ
(Գ. Կաշ. Ա, 185, Ժ. Գար. Վարդանէ Ժ. Գար.)
արաբ. طاس բաժակ. (քրդերէն լաճ, պալ. լաճ).
Նաւա طاس լաճ եւ ան լաճա, որով խալպ.
գաղղւ., գերմ. lazza, lasse, Tasse, ամեն ոչ
պարսկերէն լաճ (= լալ. Գուշ) բառէն:

18) [ԹԻՒՊԻ. (արմ. -) ԴճԱԴ. (ըստ
ՊՆՆ. ԲԱՆ. անգամ մը գործածուած Կաղնի-
Կաղնիներէն ալ մէջ Ե Դարէն.) արաբ. Եջի
էննէն արդեւ, ԴճԱԴ. արաբներէն ՊՈՂՈՒ (Երբ.
(ՀԱՐԴ), ԽԼՎԻ, 123.)

Յես Bezz. Beitr. I, 289, որում համեմատա՝ այս սեմական բառերն՝ «սովորական կենաց մէջ չէին գործածուել», Այս բառն պարսկերէնին մէջ ալ կը գործածուէր անուշադ, եւ անկէ չարցի նկատել

19) Թբաթ, կամ Թբաթ. եգիպտական
պոռն. (Բժշկարանք՝ ԺԳ—ԺԵ դար. Գ/դք

¹ *Quercus*, p. 49 295-299.

² Յես. Աբրահամ, 1873, էջ 401-406. և. առանձին գրքով (Պատմ. ժողովրդի Հայ. եկեղ. Չաղապաղապատ 1874) էջ 9-18:

³ Ազատական եւ իւր բազմաթիւ գաղափարք,
Վենետ. 1890, էջ 185:
⁴ Ուն. էջ 275:

• 1127, 62 275.

38) Մաշարայ. ածու պարտիզի (Գիլգա
Վաստ., ԺԳ. գար.) աբաբ. ۛۛۛۛ mašara. (տե՛ս
Fränkel, p. 129.)

39) ՄՀԻԼ, (Նահ. ՎԻԼԼ, ՎԻԼԼԻ.) մահմե-
տականաց աղօթատուն. (Ներք. Հնորհ. Ժ. դար
Մահմ. Ռուհ. Ժ. դար, Միջ. Ասոր. տպ. Է-
րուսաղ. 1870, էջ 405, 475, Ժ. դար եւն.)
արաբ. مسجد masjid.

Հայերէնի ձեւոյն ամենէն նման է պրս.
mazgit, (Nöldeke, Pers. Stud. II. 37.) շմին.
նաեւ ասոր. masgeḏā, mazgeḏā.

40) ՄԻԿԱԷԼ (ՊԵՂԱԷԼ) ծանրաթեան չափ.
(Վարդ շարանց, Գիրք Վատն. Ժ. Գ դար.) արաբ.
ميكائيل میخائیل չափ 1½ տրամի, ոսկեգրամ են:
— Տես նաեւ Նանիա Շիրակ. ապ. Պատկան,
էջ 29, ծան. 2:

41) Եփեսոս. (ընթերցի՛ր mkrad?) գործ.
-ան. (Նկայաք. Է. Գանձ, թԲ դարձն ետքը.)
արաք. مِقْرَادٌ miqrād.

[illegible]

43. Նաև պայտ. (Ջարդան, Ժ. Գ. զար.)
արածք. լճ ոս՛Լ.

44) Եւ. դագաղ. (Մաշտոց) մինչև ժրկամ ժ. դար. Վկայաբ. եւ Գանձ., Ոսկիի, ժրդարուն ետքը.) արաբ. نعلين 08 5.

45) Նոյայ. (Ընթերցիք ունա, գրծ. նո-
յայ-ով.) շրջան, կանոնադր դարձ (ընթերցան),
(Գրիկի. զհրացի, էջ 95 հունչ ԹԻ դար.) արարս.
ս փ սսսսս, նոր ունա.

46) ԴՆԻՊՈՅ. որմէ Դոն-Կոն, Դորինակ,
Կանոն, (Գր. Նարեկ. Ժ. դար. Ներս. Էնթրճ.
Ե. Գր. դար.) զեղադիր: (Հմմտ. Թաւեղածն Մխ.
Զերացոյ) Կրոյ, սպ. Վեներ. 1832, էջ 144.)
որաբ. دنيپر dnypr.

47) ԸՆԿՈՒՄ. (արմ. Է. -) պարկ. (գիրք
լատ. ժ. դար. երկնայեղ ժ. Գ. — ժ. դար. Գրքերն ինչ ժ. ժ. դար.) արքա. լալ ձալնազ
պարկ խոտը (կամ վարձակի), մանրազ մուրաբալու:
Նյա բառն նաեւ Դ. Թադ. Դ, 39
Բ. Մակ. Թ. 8 ալ կը գործածուի, ու
յշնն է նա՛տու (ձորն, զգեստ) եւ փորթոն
(պատկարաւ): Որքորք այստեղ ուրիշ
բառ մըն է: Զբօրջականս այս նշանակու-
թիւնը կուտայ բառիս՝ ուս, թիկունք.
պարկ. բառնայլք. իսկ ԸՆԿՈՒՄ բային հա-
մար՝ ուսին վրայ առնուլ, կրկն: Նմէ՛
բառս արդէն իսկ կտակարանի մը կը

դորձաձուխ, պէտք է որ արամեերենէ կամ
պարսկերենէ առնուած ըլլայ: Հմմտ.
Fränkel, p. 82 որ կ'ենթադրէ թէ պրա-
մերէնšallaq օտար ծագում ունի:

48) Հոհմ. փոքր՝ անուշահոտ սերխ. (Միս.
Գոշ, էջ 58: ԺԲ Դար.) արաբ. شامه քամամ, քամամ.

49) ՀԵՐԵԲ, ՀԵՐԵՂ. *Արգահիւթ, օշորակ.*
(*Բժշկարանը՝ ժգր-ժե քաթ, ներք, շնորհ.*
ժե դաթ. վարդան, ժգ գար.) արաբ. باب
šarāb. նահ. նոր-պարսկ., քրդերէն, պֆղ, եւ
պպ.

50) Հոգեւոր, վարքի հոգեւոր մարմին (վեհ, բառ, չունի այն բանն, այլ միայն քաղ.) արարչ, աստուծոյ, աստուծոյ (երկրավարարար, հրտ. լակարտ, ի. ճամբար

51) Եղ (ծագած չէր ձեւէ) Եղեւ ժողով
 քէ, չէր որ. Եղեւ. (Ոսկրի. ԺԲ դարէն
 ետքը.) Գաղղեղ. Կարսի. արարած ճան Գաղղեղ,
 Եղին Նիսիսումն արեւ լինի, Բառ.
 Գաղղեղ ժողովն արեւ:

52) [Աղշու, (արմ. ի-ր.) (երբ երգող,
Ա. 13. Յայան. ԺԴ, 13. Եփրեմ, փրկեն հեն),
Ըստ Հենման չի յարմարիլ արագ, عتود 'ազդմ
ողկող բառին:]

53) Գաւառ. (ընթերց. balgam) (Գ/սի/թ.
Հեր. էջ 80 եւն. ծ.Բ դար-) արաբ. بلغم balgam
= φλέγμα.

54) *ᠬᠠᠨᠨᠢᠨ*. (*ᠨᠢᠨᠨᠢᠨ*. *badinjan*, *baden-*
jan.) *ᠨᠠᠭᠠᠨᠢᠨᠨ*, *ᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨᠠᠨ*. “*ᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ*.
ᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ” *ᠨᠠᠨ*—*ᠨᠠᠨ* *ᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨ*
ᠨᠠᠨ. *ᠨᠠᠨ*. *ᠨᠠᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨ* *ᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨᠠᠨ*. *ᠨᠠᠨᠠᠨ*.
ᠨᠠᠨᠠᠨ. *ᠨᠠᠨᠠᠨ* *ᠨᠠᠨᠠᠨ*, *ᠨᠠᠨᠠᠨ* *ᠨᠠᠨᠠᠨ*” (*Löw*,
Arab. Pfl. p. 188.)

54 b¹) Պոտ-Գուգ, յ. (ընթերց. ես...) Դրասաւք, արջառք. (Ներս. Լամբր. ԺԲ Դար.) արաբ. رجا baqara արջառ, սազր. бақра հօտ, երրլ. бақаг аржонат, նախիր արջատող:

55) Գրե. (ընթերց. brka.) ռաազան.
(Գրեք վաստ. ԺԳ դար.) արաբ. և birka.

56) Զուգ. (ընթերց. յառն.) պատասխան.
(երզնկ. պրոզ.) արաբ. جواب jāvāb.

57) րահան. (ռահ. րեհան, րենան, րէյհան)
(Sohang., պղեւպղ ժամանակներէ.) արաբ. رَحان,
raiḥān, rēḥān.

1 Այս բառն Եդիքնակը շփոթմամբ թիւ 99ն մէջ
ըրած է, եւ շուշուրդ կարգը շփոթել յալըրդ ԴԻԽԻ-
թիւն յառն՝ թիւ 99 ԴԻԽԻԱԿԱԿԵ Է, դժեւոր ծառնթու-
թեան մէջ թէ Թ. ԲՃ Եւ 65 ցատեալուն մէջ պիտի Է-
նտեալի (Է) 259, ծառ. 1:3) ՄԱՐԶ ուղղութիւն յսլս շփո-
թեցնիլթիւնը Թ. ԲՃԵ ԴԻԽԻԱԿԱԿԵ, որպէս Է յալըրդ
ԴԻԽԻԹԻՈՒ ԿԱՐԳԵ ԷԽԱՄԱԿԵԼԵ:
Ժ. ԹԻԴԻՐՄ.

խոսեցրուհ եւ անուանց մէջ պատմական ուղղա-
գրութիւնը կը պահուի՝ նաեւ Երբ Տեղումն արդ-
իւնն փոխուած էր՝ Այնպէս որ երբ ծր Գաւ-
Թ.Գ. Գարոն մատենադիր մը պատմագրոն ուղղա-
գրութեան կը հետեւի, կը գրէ Abu-Bekr աւ
նաեւը զհետեւցալ Տեա (էջ 197) «Աբու-Բար-
քաւ» Բաւարդ (Վարդան, էջ 68) մինչեւ
ճիշտ իւր Տեղման հետեւեր՝ պիտի գրէր Բաւ-
արդ, « (Միշ. Ասոր. էջ 891, զոր Գարոնը
եւ bubak') Տմնաւ. Աւարտի փեւ. Աւարտի Զար-
իւն. Զարիւն աւ Isabella (Վարդան, էջ 144,
141, Միշ. Ասոր. 515) Եւստոփն, Սեփեփն,
փեւ. Սաւեհոփն, Սեփեփն (Միշ. Մ. 476 եւն.)
Պարսպի փեւ. Պարսպի Balduin (Վարդան, 110
եւն. Միշ. Ասոր. 445) Պարսպի փեւ. Բերդար-
աւ Bertraa (Վարդան, 114, 115) Բերդ, Բերդ
Prinz (Միշ. Ասոր. 492, 514, 524) եւն.,
Ի Գարդէ եւ անէն տեղ՝ ուր ու գրուած է փեւ.
Գ. եւն. կրնանք ձայնագրութիւն մ'ենթադրել,
բայ Ի բացումովն ասոր արտաբանութիւն եւ արանգ-
ման կանայքանութիւններէ եւ ձայնական
փեւ. փեւ. տարբերութիւնէն՝ ձայնային ասոր
կանգը անենքու ժամանակ քիչ մ'ալ ազատ կը
շարժի. Այսպէս արդէն ձեւն ու խոր կտակա-
րանի մեջ եւ յետոյ միշտ՝ Դաւիթ կը գրուի փեւ-
րանից Դաւիթ (David). Ձայնային արդէն Սերտո-
ն կը գրէ եւ յետոյ ալ միշտ՝ Մահմադ փեւ. Մա-
հմադ (Muhammed). Դ. զհետեւ (էջ 54, 149)
Valid անուր կը գրէ Ա.Ա.Մ. Թովմ. Արեւելեան
Գեհմադ կը գրէ Անուր եւն. Նշմը կը տեսնուի
նաեւ ալ բառերու մէջ, ինչպիսի՝ Կառաւ Կա-
ռաւ. զարմ. Ասոր Կառաւ կրնայ Կառաւ Տար-
ր լլլալ եւն. Կառաւ կարգաւ Կառաւ՝ kavrad,
Կարդ կրնայ նաեւ անցնափոխութեան ժամանա-
կէն Կառաւ փոխառեալ լլլալ, եւ Կառաւ-Կար-
մաւը փոխ փերդադանկի ու Կառաւ փեւ. Գ. ասորին
անուան մասն լլլալու է՝ ինչպէս «Մահմադ»
եւն. «Մահմադ», անուանաց մէջ։

Արտաքին (էջ 88) Հետևաբար Աշտարակը կը գրե-
նար զինքն արտակերպ և որ անհնար էր արագ: Ածու-
նակը գինաց թափել: Մեծերգունը չափ մեծ Արագ-
նուհի, միայն անպահ մը: Արտաքին (էջ 108), Քաջե-
րկնի նման զեւեակ, (էջ 68), միջերգով Արագնու-
հի գրե: Արտե 1038 արտերն էրան արմատաբար: Ար-
տե (Bronzet, Ruines d'Anal, I, 20) գրաւած և Ալաւերդի
գիտական Արտե (Ablyar):

Հայաստանի արտերկրյա բանին մեջ հանդիսանալը, ջի-
կրնար ներկայացրել, բանին մեջ հատն ալ՝ անկատար կեր-
պով, (պայտեա թ, Է հազարաւորներն թ, Է թաւերով):

U S G E O L O G I C A L S U R V E Y

ደህንነት ሆኖ ረቀቅቶታል።

2. Քովինա Մանուկեցու իշխատակարարն է. հրատարակեց իւր ցկառաբարանից Գաղղղղղղղղղ Գոտտա-
ձեռնագ: Տեղի տեղ. Ե. Մարտի, 1902: Թորք 80 էքթոն 88:
Գրին է 254.2

ԹՎ. Մեծոփեցւոյ պատմութիւնը, զոր Կ.
 Զահարարանի Վր. Տրատարակութեան է ի Փարիզ
 (Պատմութիւն Լաւի-Քամարայ եւ յայտարարա-
 իւրոց եււ. Փարիզ 1860) եղան է՞ր քննչւել կրէս
 յառաջադասին մէջ թան մեծագործ Ս.
 Գառնիգորտեանի եւ, երկրորդ է՞ր Փարիզի Տայ
 Հեռագրաց կարգին մէջ Ի, եւ է Տամնաւանայ
 Ընդօրոշակութիւն Վնեւիկի շարս մեւապարս.
 Զահարարանի իւր Տրատարակութեան մէջ գուր.
 Թողուցած է Մեծոփեցւոյ իւր Պատմագրութեան
 ժողովը կցած երբեք գործերին, որ ի փոսին կիրա-
 րուի վերաբոյցով 144 է. իսկ մէջիւմին կամպոզիցիոն
 ընտանիւնուն վրայ, Այս զանցաւութիւնն առնշտ
 կամուս որ, ի բերեալ վառնի կը արժանի շեր Տամնա-
 ւան Տրատարակիչ այս յայտնիք մասն ու քննի
 իւր Տրատարակութեան մէջ. Գտնե շնոր կարծեր
 որ շատուր էր իւր մեւագրին մէջ վառնի կը այս մեւ-
 սերն ու Կ'ախարհի եւր Բաւաւանութեան մէջ
 (էջ 5—6.) Յիշատակարանս կը գտնուի նաեւ Վե-
 նեւիկի մեւագրաց մէջ, ինչպէս յայտնի է մեկն ու
 մեծաւան բանասերն է՞ր Վ. Վ. Վերջան քաւասակ
 մեծ կարծերն առած գրած է իւր "Աղբարարան"
 մէջ (այս. Վնեւր. 1890, էջ 215, 216, եււ.)
 Մեր մատենակարարին թ. 82 Վնագիրն ու Մեծոփե-
 ցեցւոյ Պատմութեան կից աւի այս գլուխներն,
 ինչպէս նաեւ Մեծոփեցւոյ քննադարձութիւնը, որ
 իր ցումուրն այլ մեւագրացի մէջ աչ-

Առաջին անգամն է դուրսին որ պալ Եօշառապ
կարապի ի լոյս ի ընծայէ ծանօթ բանասերն Կ. Վրու
սանահանայ, որ իւր Զրառապարկութեն Տիկն տաւան
է ՊԵՄԻՒ Կ. Եղեանցիք մեծագործն՝ որ է Ժողովրդայն
Արտանայագործութեան լոյս ընծայեմ 1698 թվականին
Ս. Ս. մեծագործն 1886թ. թվականին իմով պալ զուր-
ներն, յետոյ ուրիշ մեծագործաց Տեառ արտա-
ւան կրպած է. այսպէս՝ Նիվանանայ երկու մեծա-
գործաց Տեառ, որոնց մէկը 1684թ. թվական ի թ Գրիգոր
Ա. Ս. Տամեճառութեան արդիւնքն՝ այսինքն մեծա-
գործ արտաբերութեան նախանշերը՝ թվական
թիւ 88:

Այս հրատարակութիւնը մէջը կը նկատենք իբրեւ նախնական օրինակ ու ապագայ ամբողջական հրատարակութեան Մեծիպիտէի պատմագրութեան, ինչպէ՛ր կը խոստանայ Նոյն իսկ ինքն հրատարակելով յառաջանունութեան մէջ՝ գրեթէ «86» տարեկանին վերջում՝ քար եւ քաւանք ունի ու սրտով տատանալով իր անշուշտ՝ Կրկնակի մարտիկ

* Այս և յաջորդ հատուածք մասն են միմեկին խօսակամ ջննադատութեամբ աբ շաղցմի, որ կը գտնուի Թիֆլիս Նախորդ Թուրքոն մէջ (տես 4 անգիշիս Ամս. 1893, Թ. 3, էջ 88 և 92. Գմտ. Նաեւ 1893, Թ. 6, էջ 142-147 և Թ. 7, էջ 205-208):